

OHRİLİ SİNAUDDİN YUSUF ÇELEBİ’NİN ARAPÇA VAKFIYESİNİN DİL VE BELAGAT AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Celal Turgut KOÇ

Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi, Ankara, TÜRKİYE

Email: ctkoc42@hotmail.com

Özet

Vakıflar, toplumun ihtiyaçlarına cevap vermek için İslam Medeniyetinde sosyal yardımlaşma ve dayanışma kurumu olarak kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin tamamında vakıf sistemi yaygın bir şekilde görev yapmıştır. Osmanlı, bu vakıf sisteminden en iyi şekilde yararlanan bir devlettir. Osmanlı'da görev yapmakta olan devlet adamları konumlarına, rütbelerine ve çalıştıkları bölgelere göre bazı vakıflar kurmuşlardır. Kurulan vakıflar, Osmanlı'nın toplumsal ihtiyacını karşılamalarının yanı sıra bilimsel katkılar da sağlamaktaydı. Bu vakıflar Osmanlı halkına çeşitli hizmetler vermelerinin yanında devlet ile halkın arasındaki ilişkilerin de sağlamlaşmasına vesile olmaktadır. Bunun neticesi olarak kurulan vakıfların hukuki belgesi olan vakfiyeler; edebi, kültürel ve sosyal yapının da günümüze aktarımını sağlayan birer kaynak niteliğindedir. Osmanlı döneminde vakfiyeler Osmanlıca, Arapça ve başka dillerde kaleme alınmıştır. Konumuzu ilgilendiren Ohrili Sinanuddin Yusuf Çelebi ise vakfiyesini Arapça yazmıştır. Vakfiyeler, kullanıldığı dil bakımından üst düzey olması ve edebi yönünün ağır basması nedeniyle büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmamızda; Ohrili Sinanuddin Yusuf Çelebi'nin Arapça vakfiyesi; eş anlamlı, zıt anlamlı (tibâk), edebi sanatlar gibi dilsel özellikleri sentaktik ve semantik bakımından ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sinanuddin Yusuf Çelebi, Osmanlı Vakıfları, Arapça Vakfiye, Ohri, Arap Dili ve Belagatı

¹ Bu bildiri, 4. ISCS Kongresinde **En İyi Sözel Sunum** ödülü almıştır.

Evaluation of Arabic Foundation Certificate-charter of Sinanuddin Yusuf Çelebi from Ohrid in Terms of Language and Arabic Rhetoric

Abstract

Foundations were established as the social aid and solidarity institutions in Islamic Civilization to meet society's needs. Broadly speaking, the system of foundation had a significant role in the Ottoman Empire. The Ottoman Empire was one of the states, which made the best use of this foundation system. Politicians, who worked in the Ottoman state, had established some foundations with respect to their positions, ranks and the regions to which they served. The established foundations not only met the social needs of the Ottoman Empire, but also provided the scientific contributions. In addition to the service, which these foundations offered the society, they assisted the consolidation of the relationships between the state and society. As a consequence, foundation certificate-charters, the legal documents of the foundations, are the resources, which enable the transfer of literary, cultural and social values to the present. During the Ottoman period, foundation certificate-charters were written in Ottoman Turkish, Arabic and other languages. Sinanuddin Yusuf Çelebi wrote his foundation certificate-charter in Arabic. Foundation certificate-charters are very important because of the use of the higher order language skills and the density of literacy aspects. In this study, Sinanuddin Yusuf Çelebi's foundation certificate-charters will examine syntactically and semantically in terms of linguistic features such as synonyms, antonyms, and rhetoric.

Keywords: Sinanuddin Yusuf Çelebi, Ottoman Foundations, Arabic foundation certificate-charter, Ohrid, Arabic Language and Rhetoric

Giriş

Bu çalışmada Ohrili Sinanuddin Yusuf Çelebi'nin Arapça kaleme alınan vakfiyesi; dil ve belagat açısından değerlendirilecek, vakfiye içerisindeki edebi sanatlar özellikle secî konusu iktibas, cinas ve teşbih vb. ele alınacak, ağırlıklı olarak secî üzerinde durulacaktır. Sentaktik yapı ile örnekler sunulacak, eş anlamlı, karşıt anlamlı kelimeler ise semantik bakımından incelenecektir. Sonuç olarak; Arapça, Osmanlı Devleti'nde yalnızca Arap dilini konuşan bölgelerle sınırlı kalmadığı, Balkanlar'da da aydınların eser verdiği ve hukuki metinlerin kaleme alındığı edebi bir dil olduğu örneklerle izah edilecektir. Padişah II. Bâyezîd tuğrası ile başlayan Sinanuddin Yusuf Çelebi'nin vakfiye belgesi 1491 yılında Rumeli Kazaskeri Mehmet oğlu Ebu's Suud tarafından tasdik edilmiş, 6.43 metre uzunluğunda 30 cm genişliğindedir. Vakfiye 128 satırdan oluşmaktadır. Örnekler verilerken bu satır numaraları zikredilecektir.

ARAP BELAGATI ve SENTAKTİK AÇIDAN İNCELEME

Secî ve diğer edebi sanat özellikleri bakımından vakfiyenin değerlendirilmesi:

1.Vakfiye cümleleri içerisindeki secîler;

خَصَّ خُلُوصَ عِبَادِهِ بِنَظَرٍ عِنَايَتِهِ وَأَوَاهُمْ إِلَى كَنَفِ عِصْمَتِهِ وَرِعَايَتِهِ. ²
Yüce Allah'ın inayetiyle has kullarına ihsanda bulunmuş, onları himayesine ve korumasına almıştır.

Cümle sonundaki عِنَايَتِهِ ve رِعَايَتِهِ kelimelerinin teleffuzları incelendiğinde, ses uyumundaki benzerlik dikkat çeker. Bu örneği, mütevâzî secî olarak da değerlendirmek mümkündür. Revi harfi (ت) aynı olmasının yanısıra, vezin (فعالة) itibariyle de aynıdır. Ancak cümle dizilişi farklıdır. Aynı örnek sentaktik olarak söyle değerlendirilebilir.

خَصَّ خُلُوصَ عِبَادِهِ بِنَظَرٍ عِنَايَتِهِ	فعل+مفعول/مضاف+مضاف إليه+حرف جر+اسم مجرور/ مضاف + مضاف إليه
وَأَوَاهُمْ إِلَى كَنَفِ عِصْمَتِهِ وَرِعَايَتِهِ	فعل+مفعول+حرف جر +اسم مجرور/مضاف+مضاف إليه/ضمير+حرف عطف+ معطوف

Birinci cümle 21 harften oluşmakta, ikinci cümle ise 24 harften oluşmaktadır. İlk cümle 6 kelimedenden, ikincisi ise 8 kelimedenden meydana gelmektedir. Eğer atıf harfi ve matufu hazfedilirse şekil bakımından iki cümle birbirinin aynısı olmaktadır. Fonetik olarak da aynısı olacaktır. Bu benzerlikler sadece secî ve dilbilgisi kurallarıyla sınırlı kalmayıp seçilen kelimelerdeki eş anlamlı kelimeler açısından da böyledir.

Birinci cümle bir diğer ifadeyle أَلْنَعْمُ الَّتِي أَنْعَمَ اللَّهُ بِهَا عَلَى عِبَادِهِ الصَّالِحِينَ

Bir başka örnekte ise;

² Vakfiye 1.satır.

بِزِينَةِ الْعَقْلِ الرَّاسِخِ بِحِلْيَةِ الشَّرْعِ النَّاسِخِ.³

Sağlam bir akılla donatmış, (Önceki dinleri geçersiz kılan) yeni bir dinle süslemiştir.

Cümle sonundaki الرَّاسِخِ ve النَّاسِخِ kelimelerinin teleffuzlarında, iki kelimenin ses uyumundaki benzerlik dikkat çekmektedir. Bu örneği, murassa secî olarak da değerlendirmek mümkündür. Revi harfi (خ) aynı olmasının yanısıra, vezin (فاعل) itibariyle de aynıdır. Aynı örnek sentaktik olarak söyle değerlendirilebilir.

حرف جر+اسم مجرور/ مضاف + مضاف إليه/نعت + منعوت	بِزِينَةِ الْعَقْلِ الرَّاسِخِ
حرف جر+اسم مجرور/ مضاف + مضاف إليه/نعت + منعوت	بِحِلْيَةِ الشَّرْعِ النَّاسِخِ

Birinci cümle 17 harften oluşmakta, ikinci cümle ise yine 17 harften oluşmaktadır. İlk cümle 4 kelimedenden, ikincisi ise yine 4 kelimedenden meydana gelmektedir. Fonetik olarak da aynı ses tınısıyla sonlanmakta ve okuyucuyu etkisi altına alarak büyülemektedir.

Bir başka örnekte ise;

وَعَلِمَ أَنَّ الدُّنْيَا الدَّيْنِيَّةَ مَاوَى الْبَلِيَّةِ وَمَثْوَى الرَّزِيَّةِ⁴ إِقْبَالَهَا مَنْوُطٌ بِإِدْبَارِهَا وَكَمَالِهَا مَرْبُوطٌ بِرَوَالِهَا.⁵

Yine bilmektedirki zelil dünya (belaların ve musibetlerin konağı) imtihan yeridir, Ona (ahirete) yönelmek, onu (dünyayı) geride bırakmaya, kemali de yok olmasına bağlıdır.

Birinci cümle içindeki الْبَلِيَّةِ ve الرَّزِيَّةِ kelimelerinin, ses uyumundaki benzerlik dikkat çeker. Bir önceki örnek gibi, murassa secî olarak da değerlendirilebilir. Revi harfi (ة) aynı olmasının yanısıra, vezin (فَعْلَةٌ) itibariyle de aynıdır. Cümle dizilişi bakımından da benzerdir. Bu özelliklerinde ötesinde anlam olarak da, belalar ve kötülükler anlamındaki bu iki kelime, birbirinin eş anlamlısıdır. İkinci cümle içindeki إِقْبَالَهَا ve إِدْبَارِهَا kelimelerin teleffuzları incelendiğinde, yine ses uyumundaki benzerlik dikket çeker, vezin (إِفْعَالٌ) itibariyle de aynıdır. Revi harfi ise (ل) dır. Diğer örneklerden farklı olarak burada secî zıt anlamlı kelimelerden oluşmuştur.

Örnekler sentaktik olarak söyle değerlendirilebilir.

مُضَافٌ + مُضَافٌ إِلَيْهِ + حَرْفُ عَطْفٍ + مُضَافٌ + مُضَافٌ إِلَيْهِ	مَاوَى الْبَلِيَّةِ وَمَثْوَى الرَّزِيَّةِ
مُضَافٌ + مُضَافٌ إِلَيْهِ + حَرْفُ جَرٍّ + اسْمٌ مَجْرُورٌ / مُضَافٌ + مُضَافٌ إِلَيْهِ/مُضَمَّرٌ	إِقْبَالَهَا مَنْوُطٌ بِإِدْبَارِهَا

³ Vakfiye 2.satır.

⁴ Vakfiye 8.satır.

⁵ Vakfiye 9.satır

Birinci cümle 11 harften oluşmakta, atıf harfiyle yine 11 harften oluşan bir kelimeye bağlanmaktadır. İlk cümle 4 kelimedenden meydana gelmektedir. Her iki cümlede fonetik olarak da aynı ses tınısıyla sonlanmakta ve okuyucuyu etkisi altına almaktadır. İlginç olan eş anlamlı ve zıt anlamlı kelimelerle secî cümlelerinin yan yana kullanabilmesidir.

فَخَرُّ الْمُتَأَخِّرِينَ وَزُخْرُ الْمُتَبَحِّرِينَ⁶ الْقَاضِي أَدَامَ اللَّهُ عُمرَهُ وَعَمَرَ أَخْلَافَهُ وَرَجِمَ بِفَضْلِهِ وَلُطْفِهِ أَسْلَافِهِ⁷.

Sonraki âlimlerin medârı iftihârı, deryaların en derini. Allah kendisine ve soyuna uzun ömürler versin, geçmişlerine fazlıyla ve lütfuyla rahmet eylesin.

Cümle içindeki الْمُتَأَخِّرِينَ ve الْمُتَبَحِّرِينَ kelimelerinin, ses uyumundaki benzerlik dikkat çekicidir. Bu örneği, mürassa secî olarak değerlendirmek mümkündür. Revi harfi (ر) harfi olmasının yanısıra, vezin (مُتَفَعِّلٌ) itibariyle de aynıdır. Cümle dizilişi bakımından da aynıdır. Bu örneği, yine mürassa secî olarak da değerlendirmek mümkündür. İkinci cümle içindeki أَسْلَافِهِ ve أَخْلَافَهُ kelimelerinin, yine ses uyumundaki benzerlik dikkat çeker, vezin (أَفْعَالٌ) itibariyle de aynıdır. Revi harfi ise (ف) dir. Diğer örneklerden farklı olarak burada secî zıt anlamlı kelimelerden oluşmuştur.

أَوْلَاهَا رِفْعَةَ الْمَنَازِلِ وَالْقُصُورِ وَأَخْرَجَهَا ظِلْمَةَ الْمَحَافِرِ وَالْقُبُورِ⁸.

Öncesi evlerin ve sarayların en gösterişlisi, sonrası ise çukurların ve mezarların karanlığıdır.

Cümle içindeki الْمَنَازِلِ ve الْمَحَافِرِ kelimelerinin, ses uyumunda benzerlik olmadığı dikkat çeker. Vezin olarak (مَفَاعِلٌ) kalıbında gelmişlerdir. Secîyi oluşturan bu kelimeler arasında vezin açısından tam bir uyum olup, son harf (kafiye) açısından farklıdır. Birincisinin kafiyesi (ر) iken diğerinin (ل) dir. Bu örnek, mütevâzin secî olarak da değerlendirmek mümkündür.

Aynı cümle içindeki bir diğer örnek ise; الْقُصُورِ ve الْقُبُورِ kelimelerinin teleffuzları incelendiğinde, ses uyumundaki benzerlik dikkati çeker. Bu örnek, mürassa secî olarak da değerlendirmek mümkündür. Revi harfi (ر) aynı olmasının yanısıra vezin (فُعُولٌ) itibariyle de aynıdır. Cümle dizilişi bakımından da aynıdır. Bu örneği, mürassa secî olarak da değerlendirmek mümkündür.

Yine aynı cümle içindeki bir diğer örnek ise; الْقُبُورِ ve الْمَحَافِرِ kelimelerinin, vezinlerinin farklılığı (مَفَاعِلٌ) ve (فُعُولٌ) dikkati çeker. Revi harfi (ر) aynıdır. Bu örneği, mutarraf secî olarak da değerlendirmek mümkündür. Vakfiye içerisinde secî ile ilgili sayısız örnekler vardır. Örnek olması için bu kadarıyla yetinip, diğer edebi sanatlar ele alınacaktır.

2.Vakfiye cümleleri içerisinde iktibaslar; Kur'ân-ı Kerim'den iktibas, Hadisi şeriflerden iktibas, ya da Edebi sanatlardan iktibas gibi çeşitleri vardır.

İlk örneğimiz Kur'ân -ı Kerim'den bir ayetin iktibası olacak;

⁶ Vakfiye 6.satır.

⁷ Vakfiye 7.satır.

⁸ Vakfiye 10.satır.

Hak geldi, bâtil yıkılıp gitti.

وَعَلَّمَ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا.⁹

Bu ayet öncesi (وَلَمْ يَتَّخِذْ لِمَتَاعِهَا سُوقًا وَعَلَّمَ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا) Dünya malına tamah etmez diyerek, ifadeyi süslemek ve manayı zenginleştirmek için bu sözden sonra (إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا) ayetiyle iktibas yapmıştır.

وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ وَأَعْظَمُ أَجْرًا.¹⁰

Kendiniz için önceden ne iyilik gönderirseniz, Onu Allah katında daha üstün bir iyilik ve daha büyük bir mükâfat olarak bulursunuz.

Bir önceki ayet ile bu ayet arasına (وَنَظَرَ بَعَيْنِ الْإِعْتِبَارِ فِي قَوْلِ اللَّهِ الْمَلِكِ الْعَفَّارِ) cümlesini ekleyerek metne akıcılık kazandırmıştır.

بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا/ الَّذِينَ صَلَّ سَعِيهِمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا .¹¹

Amelleri bakımından en çok hüsrana uğrayanlar./ Dünya hayatındaki çalışmaları boşa gitmiştir.

Bu örnekte görüldüğü üzere, iktibas ifadeyi süslemenin yanısıra metne de akıcılık ve açıklık getirmektedir.

(Allah) güzel davrananların amelini zayı etmez.

لَا يُضِيْعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ.¹²

Bu ayetin başlangıç kelimesi olan (فَإِنَّ اللَّهَ) yerine (فَإِنَّهُ) kelimesini getirerek iktibas yapmıştır. Son örnek olarak ise yine bir ayet olacaktır.

فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَمَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ.¹³

Artık kim onu (vasiyeti) işittikten sonra değiştirirse, o takdirde onun günahı (vebali), sadece onu değiştirenlerin üzerinedir. Muhakkak ki Allah Sem'î'dir (en iyi işitendir), Alîm'dir (en iyi bilendir).

Vakfiye metninde sadece ayetlerin iktibası ile yetinilmemiş, Hadisi şeriflerden de yararlanılarak iktibas yapılmıştır.

⁹ Vakfiye 11.satır. İsra suresi 81.ayet

¹⁰ Vakfiye 12.satır. Müzemmil suresi 20.ayet

¹¹ Vakfiye 125.satır. Kehf suresi 103 ve 104..ayet

¹² Vakfiye 126.satır. Yusuf suresi 90..ayet

¹³ Vakfiye 127.satır. Bakara suresi 181..ayet

إِذَا مَاتَ ابْنُ آدَمَ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا عَنْ ثَلَاثٍ وَلَدٌ صَالِحٌ يَدْعُو لَهُ وَعِلْمٌ يُنْتَفَعُ بِهِ وَصَدَقَةٌ جَارِيَةٌ تَبْلُغُهُ أَجْرَهَا.¹⁴

İnsanoğlu öldüğünde üç şey dışında ameli kesilir. Arkasından kendisine dua edecek salih bir evlat, faydalanan bir ilim ve kamu yararına sadakadır.

Ayet ve Hadislerden iktibas yaparak, vakfiye metnini belagat açısından zenginleştirmiş ve metne akıcılık sağlamıştır.

3.Vakfiye cümleleri içerisindeki teşbîhler; Manayı güzelleştiren sanatlardan secî, teşbih, cinas yanı sıra teşbih sanatını da kullanmayı tercih etmiştir.

لَا تَبَاتَ لِتَعِيمِهَا كَظِلِّ زَائِلٍ وَلَا فَرَارَ لِمُنْعِمِهَا كَضَيْفٍ رَاجِلٍ.¹⁵

Nimetleri kaybolan bir gölge gibi geçici/ Eğlencesi de gelip geçen bir yolcu gibidir.

Her iki cümlede de tam bir teşbîh vardır. Birinci cümlede: Müşebbeh (benzeyen), ظِلٌّ Müşebbeh bih (kendisine benzetilen), لَا تَبَاتَ Vechu'ş-şebah (benzetme yönü), كَ Edâtu't-teşbîh (benzetme edatı) İkinci cümlede: Müşebbeh (benzeyen), ضَيْفٍ رَاجِلٍ Müşebbeh bih (kendisine benzetilen), لَا فَرَارَ Vechu'ş-şebah (benzetme yönü), كَ Edâtu't-teşbîh (benzetme edatı) dir.

4.Vakfiye cümleleri içerisindeki cinâslar; Vakfiye içerisinde birçok yerde cinâs sanatı kullanılmıştır. Bu çalışmada birkaç örnekle yetineceğim.

بِقَوْلِهِ وَفِعْلِهِ عَلَى الْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ لِيَكُونَ مَسْكَنًا لَهُمْ مَرَاحًا لِلصَّادِرِينَ وَالْوَارِدِينَ الْمُسَافِرِينَ السَّاكِنِينَ فِيهَا.¹⁶

Sözü ve eylemiyle, fakirlere ve miskinlere kalacak bir yer, gidenler ve gelenler, yolcular ve sakinler rahat etmeleri için...

Bu cümlede الْمَسَاكِينِ ve مَسْكَنًا ve السَّاكِنِينَ kelimeleri, سَكَنَ fiilinden türetilmiş tekil ve çoğul ismi mekân ve ismi fail kelimeler olduğu görülür. Bu, bir cümle içinde, aynı kökten gelen kelimelerin oluşturduğu cinâstır. Bu kelimeler arasında cinâsu'l iştikâk sanatı bulunmaktadır.

فَخَرُّ الْمَتَأَخِّرِينَ وَزُخْرُ الْمُتَبَحِّرِينَ¹⁷

Sonraki âlimlerin medarı iftiharını, deryaların en derini.

¹⁴ Vakfiye 14.satır. Sahihi Müslim (Müslim, Vasıyye: 14)

¹⁵ Vakfiye 9.satır.

¹⁶ Vakfiye 19,20.satır.

¹⁷ Vakfiye 6.satır.

Bu cümlede فَخْرٌ ve زُحْرٌ kelimelerinin (ف), (ز) ilk harflerinin farklı olduğu görürülür. Bu nedenle cinâs-ı mutarraf (cinâs-ı merdûf) olarak da isimlendirilen cinâs oluşmuştur.

5. Vakfiye cümleleri içerisindeki eş anlamlılar

Vakfiye içerisinde çok sayıda eş anlamlı isim, fiil, masdar ve sıfat kullanılmaktadır.

وَرَبَّيْتُهُمْ بِزِينَةِ الْعَقْلِ الرَّاسِخِ بِجَلِيَّةِ الشَّرْعِ النَّاسِخِ. ¹⁸
Sağlam bir akılla donatmış ve (Önceki dinleri geçersiz kılan) yeni bir din göndermiştir

Bu cümlede بِزِينَةٍ ve بِجَلِيَّةٍ kelimeleri, زَيْنٌ ve حَلِيٌّ fiillerinden türetilmiş masdarlar olduğunu, anlam olarak süslemek, güzelleştirmek, cazip kılmak vb. anlamlarına geldiği görülür. İki fiil ve bu fiil köklerinden türeyen masdarları da eş anlamlıdır.

وَجَلَّا بِكُحْلِ الْهَدَايَةِ عُيُونَ بَصَائِرِهِمْ وَتَوَّرَ بِنُورِ الْهُدَى ضَمَائِرَ سَرَائِرِهِمْ. ¹⁹
Gözlerini hidayet nuruyla parlatmış, gönülerini hidayet nuruyla aydınlatmıştır.

Bu cümlede جَلَّا ve تَوَّرَ fiilleri anlam olarak temizlemek, parlatmak, cilalamak, açığa çıkarmak, aydınlatmak, ışıklandırmak vb. anlamlarına geldiği görülür. İki fiil eş anlamlıdır.

الْمَوْلَى الْمُعَظَّمُ وَالْحَبِيبُ الْمُفَخَّمُ سَلَالَةُ الْعُلَمَاءِ الْفُضَّلِ وَخِلَاصَةُ الْفُضَّلَاءِ الْكُمَّلِ. ²⁰
Büyük veli ve saygın erdemli seçkin alimler halkasından ...

Bu cümlede الْمُعَظَّمُ ve الْمُفَخَّمُ kelimeleri عَظَّمَ ve فَخَّمَ fiillerinden türetilmiş (مُفَعَّلٌ) vezninde ismi meful olduğunu, anlam olarak ulu, yüce, muazzam, muhteşem, onurlu, şerefli saygın vb. anlamlarına geldikleri görülür. Yine aynı cümlede الْفُضَّلِ ve الْفُضَّلَاءِ sıfat tamlamaları incelendiğinde الْعُلَمَاءِ ve الْفُضَّلَاءِ kelimelerinin فاضل ve عالم ismi faillerinin (فُعَلَاءٌ) vezninde çoğulu kullanılmıştır. Anlam olarak çok iyi, üstün, mükemmel, mümtaz, seçkin, kültürlü, okumuş, kibar ve kültürlü kişi anlamında kullanılmaktadır. Yine aynı cümle içinde الْفُضَّلِ ve الْفُضَّلَاءِ الْكُمَّلِ kelimeleri الْفُضَّلِ ve الْكُمَّلِ kelimelerinin فاضل ve عالم ismi faillerinin (فُعَلٌ) vezninde çoğulu kullanılmıştır. Anlam olarak çok iyi, üstün, mükemmel, mümtaz, seçkin, kültürlü, okumuş, kibar ve kültürlü kişi anlamına gelmektedir.

¹⁸ Vakfiye 2. satır.

¹⁹ Vakfiye 3. satır.

²⁰ Vakfiye 5. satır

وَعَلِمَ أَنَّ الدُّنْيَا الدَّنِيَّةَ مَأْوَى الْبَلِيَّةِ وَمَأْوَى الرَّزِيَّةِ.²¹

Yine bilmektedir ki zelil dünya(belaların ve musibetlerin konağı) imtihan yeridir,

Bu cümlede مَأْوَى ve مَأْوَى kelimeleri أَوَى ve تَوَى fiillerinden türetilmiş (مَفْعَلٌ) vezninde ismi mekân/zaman/mimli masdar olduğunu, fiilerin anlam olarak koruması altına almak, konaklatmak, barındırmak, barınak sağlamak, ikamet etmek, yerleşmek vb. anlamlarına geldiği görülür. İki fiil eş anlamlıdır. Yine cümledeki الْبَلِيَّةِ ve الرَّزِيَّةِ kelimeleri (فَعْلَةٌ) vezninde masdar olduğunu, anlam olarak bela, felaket, musibet, beliye, tasa, dert, tecrübe, afet, deney, sınamak, imtihan için verilen minnet ve meşakkat vb. anlamlarına geldiği görülür.

نَعْمَ اللهُ جَزِيلٌ وَمِنَّهُ جَمِيلٌ.²²

Allah'ın nimetleri ve ihsanları hoş ve boldur.

Bu cümlede نَعْمٌ ve مَنَّ كَلِمَاتِي نِعْمَةٌ ve مِنَّةٌ isimlerinden türetilmiş (فَعْلٌ) vezninde çoğul isimler olduğunu, eş anlamlı olarak kullanıldığını, anlam olarak, iyilik, nimet, ihsan, nimet, lütuf, mal mülk anlamına geldikleri görülür.

مَا تَتَأَوَّبَ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَتُعَاقِبُ الظُّلُمُ وَالْأَنْوَارُ إِلَى يَوْمِ الْحَشْرِ وَالْقَرَارِ.²³

Kıyamet (haşr ve karar) günününe kadar aydınlıkla karanlık, geceyle gündüz birbirini izlediği süre..

Bu cümlede يَوْمِ الْقَرَارِ ve يَوْمِ الْحَشْرِ isim tamlamaları, masdar ve eş anlamlı kelimeler olduğu görülür. Anlam olarak kıyamet günü, yani karar günü kasdetilmektedir.

فَبَنَى وَأَنْشَأَ حِسْبَةَ اللَّهِ.²⁴

Allah'ın rızasını umarak bina yaptı, tesis kurdu.

Bu cümlede بَنَى ve أَنْشَأَ fiilleri eş anlamlı fiiller olduğu, anlam olarak bina yapmak, inşa etmek, kurmak, tesis etmek, meydana getirmek vb. anlamında kullanılmaktadır.

بِقَوْلِهِ وَفَعَلِهِ عَلَى الْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ.²⁵

Sözü ve eylemiyle fakirlere ve miskinlere...

²¹ Vakfiye 8.satır.

²² Vakfiye 8.satır.

²³ Vakfiye 13.satır.

²⁴ Vakfiye 17.satır.

²⁵ Vakfiye 19.satır.

Bu cümlede **الْفُقَرَاءُ** ve **الْمَسَاكِينِ** kelimeleri **فَقِيرٌ** ve **مِسْكِينٌ** isimlerinden türetilmiş çoğul kelimelerdir fakir, yoksul, düşkün vb. anlamlarına geldiği görülür. Aralarındaki fark ise fakir bir günlük ya da bir öğün yiyeyeceği olan, miskin ise bir öğün bile yiyeceği olmayan kimsedir.

مَنْ كَانَ مُتَمَكِّنًا وَمُتَوَطِّنًا.²⁶

Yerleşen ve yurt edinen....

Bu cümlede **مُتَمَكِّنًا** ve **مُتَوَطِّنًا** kelimeleri **تَمَكَّنَ** ve **تَوَطَّنَ** fiillerinden türetilmiş (**مُنْفَعَلٌ**) vezninde ismi faildir, anlam olarak yerleşmek, yurt edinmek, vatan edinmek vb. anlamlarına geldiği görülür. İki fiil eş anlamlıdır.

خَلَّدَ اللهُ مَلِكُهُ وَأَبَدَ دَوْلَتَهُ وَعَزَّهُ وَنَصْرَهُ.²⁷

Allah mülkünü sonsuza kadar devam ettirsin, devletini ebedileştirsin..

Bu cümlede **خَلَّدَ** ve **أَبَدَ** fiilleri anlam olarak ebedi olmak, sonsuz olmak, ölmez olmak, daimi olmak vb. anlamlarına geldiği görülür. Bu iki fiil eş anlamlı fiilerdir.

رُبِّرَ وَحُرِّرَ وَبَيَّنَّ وَشَرَّحَ عَلَى وَجْهِ التَّفْصِيلِ.²⁸

En ince ayrıntısına kadar doğru bir şekilde kaleme alındı, yazıldı daha sonra izahlı açıklama yapıldı.

Bu cümlede **رُبِّرَ** ve **حُرِّرَ** fiilleri anlam olarak iyi bir şekilde yazmak, yazıya geçirmek, tetkik etmek, kaleme almak, Allah için vakfetmek vb. anlamlarına geldiği görülür. Bu iki fiil eş anlamlı fiilerdendir. Yine bu cümle içerisindeki **بَيَّنَّ** ve **شَرَّحَ** fiilleri anlam olarak açıklamak, belirtmek, görünmek, göstermek, şerh etmek vb. anlamlarına geldiği görülür. Bu iki fiil de eş anlamlı fiilerdendir.

مَا تَوَالَدُوا وَتَنَاسَلُوا بَطْنًا بَعْدَ بَطْنٍ.²⁹

Çocukları tarafından aynı soydan gelen, onlardan doğup büyüyen...

Bu cümlede **تَوَالَدَ** ve **تَنَاسَلَ** fiilleri anlam olarak üremek, çoğalmak, nesilleri çoğaltmak, birbirinden doğup üremek, soy çoğalmak vb. anlamlarına geldiği görülür. Bu iki fiil eş anlamlı fiilerdendir.

²⁶ Vakfiye 22.satır.

²⁷ Vakfiye 29.satır.

²⁸ Vakfiye 121.satır.

²⁹ Vakfiye 94.satır.

لَا يُبَدَّلُ شَرَايِطُهُ وَلَا يُعَيَّرُ ضَوَائِبُهُ.³⁰

Şartları ve kararları değiştiremez, yerine yenisi konulamaz.

Bu cümlede يُبَدَّلُ ve يُعَيَّرُ fiilleri (تَفْعِيلٌ) vezninde gelecek zamanın meçhulü olarak kullanılmış, anlamı ise değiştirmek, değişmek, tağyir ve tedbil etmek vb. anlamlarına geldiği görülür. Bu iki fiil eş anlamlıdır.

6.Vakfiye cümleleri içerisindeki Tibâk

وَيَتَرَدُّوْا بِصَرْفِ أَمْوَالِهِمْ إِلَى الْخَيْرَاتِ لِأَخْرَاهُمْ فِي أَوْلَاهُمْ.³¹

Ve mallarını, dünyaları yerine ahiretleri için harcamada muvaffak kılmıştır..

Bu cümlede أَخْرَاهُمْ ve أَوْلَاهُمْ kelimeleri zıt anlamda kullanıldığı dünya ve ahiret gibi karşıt anlamlı kelimelerdir. Bu cümlede manayı süsleme sanatı olan Tibâk sanatından yararlanılmıştır.

أَدَامَ اللهُ عُمُرَهُ وَعَمَّرَ أَخْلَاقَهُ وَرَجِمَ بِفَضْلِهِ وَلُطْفِهِ أَسْلَافَهُ.³²

Kendisine ve soyuna Allah uzun ömürler versin, Geçmişlerine fazlıyla ve lütfuyla rahmet eylesin.

Bu cümlede أَخْلَاقَهُ ve أَسْلَافَهُ kelimelerinin zıt anlamda kullanıldığı, tekellerinin خَلْفٌ ve سَلْفٌ kelimelerinden halef; ardıl, salih, oğul, arka, sırt, evlat, nesil, zürriyet, çocuk, kişinin yerine duran kimse, sonraki nesil, nesil anlamındadır. Selef kelimesi ise öncekiler, selef, öncel, ata, geçmiş, eski insan, geçmişler, ileri giden, atalar, dedeler gibi zıt anlamlı kelimeler kullanılarak tıbak sanatı oluşmuştur.

إِقْبَالَهَا مَنْوُوطٌ بِإِدْبَارِهَا.³³

Ona (ahirete) yönelmek, onu (dünyayı) geride bırakmaya bağlıdır.

Bu cümlede إِقْبَالَهَا ve إِدْبَارِهَا kelimeleri zıt anlamda kullanıldığı, fiillerin أَقْبَلَ ve أَدْبَرَ olduğunu ve bu fiillerin masdarı olan kelimelerinin geliş, gelmek, ikbal, rağbet, baht, talih, saadet, rağbet etmek, ön tarafa yönelmek, yaklaşmak, anlamında diğeri ise (gece, mevsim vb.) geçmek, birşeyi geride bırakmak, geçmiş olmak, onu arkasında bıraktı gibi zıt anlamlı kelimelerdir.

³⁰ Vakfiye 122.satır.

³¹ Vakfiye 3.satır.

³² Vakfiye 7.satır.

³³ Vakfiye 8.satır.

شُرُورُهَا أَضْعَافُ سُورِهَا.³⁴

(Dünyanın) kötülükleri, iyiliklerinden kat kat fazladır.

Bu cümlede شُرُورُ ve سُورُ kelimeleri zıt anlamda çoğul kullanıldığı, tekilerinin شَرٌّ ve سُورٌ olduğu ve anlamları kötülük, şer, haksızlık, adaletsizlik vb. diğeri ise iyilik, sevinç, kıvanç, mutluluk ve neşe gibi zıt anlamlı kelimelerdir.

وَقُبُورُهَا أَكْثَرُ مِنْ قُصُورِهَا.³⁵

Mezarları ise, köşklerinden daha fazladır.

Bu cümlede قُبُورٌ ve قُصُورٌ kelimeleri karşıt anlamda kullanıldığı, tekilerinin قَبْرٌ ve قُصْرٌ olduğunu ve bu kelimelerin kabir, mezar, türbe ve gömüt anlamında kullanıldığı, diğeri ise köşk, kasır, saray ve konak gibi anlamlara gelen zıt anlamlı kelimelerdir.

مَا تَنَاطَبَ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَتُعَاقِبُ الظُّلْمُ وَالْأَنْوَارُ إِلَى يَوْمِ الْحَشْرِ وَالْقَرَارِ.³⁶

Kıyamet (haşr ve karar) günününe kadar aydınlıkla karanlık, geceyle gündüz birbirini izleyecektir.

Bu cümlede اللَّيْلُ ve النَّهَارُ kelimeleri karşıt anlamda kullanıldığı, bu kelimelerin gece ve karanlık anlamında, diğeri ise gündüz ve aydınlık anlamlarına geldiği görülmektedir. الظُّلْمُ ve الْأَنْوَارُ kelimeleri ise karanlık, nurlar, ışıklar, ziyalar, aydınlıklar anlamına gelmektedir.

لِلصَّادِرِينَ وَالْوَارِدِينَ الْمُسَافِرِينَ السَّاكِنِينَ.³⁷

Gidenler ve gelenler, yolculular ve sakinler için...

Bu cümlede الصَّادِرِينَ ve الوَارِدِينَ kelimeleri, gidenler ve gelenler anlamında zıt kullanıldığı, yine الْمُسَافِرِينَ ve السَّاكِنِينَ kelimelerinin yolculular ve sakinler için karşıt anlamda kullanıldığı, tibâk santının tercih edildiği görülmektedir.

³⁴ Vakfiye 9. satır.

³⁵ Vakfiye 9. satır.

³⁶ Vakfiye 13. satır.

³⁷ Vakfiye 19. satır.

وَأِنْ عَادَ تَانِيًا يَنْصَحُهُ وَيَرْجُرُهُ.³⁸ لَا يَلِيْقُ بِأَمْرِهِ يَعْزَلُهُ وَيُنْصَبُ مَكَانَهُ³⁹

İkinci kez tekrar ederse onu uyarır ve kınar. /Görevini yerine getirmemezse, işten el çektirilir ve yerine atama yapılır.

Bu cümlede نَصَحَ ve زَجَرَ fiilleri, nasihat etmek, öğüt vermek, uyarmak, men etmek, yasaklamak, azarlamak, paylamak, takdir etmek gibi iki fiilin karşıt anlamda kullanıldığı, yine عَزَلَ ve نَصَبُ fiillerinin tecrit etmek, yalnızlaştırmak, izole etmek, azil etmek, ayırmak, görevden almak, uzaklaştırmak, görevinden azletmek, anlamında kullanıldığı, diğeri ise dikmek, kaldırmak, bir göreve makama getirmek, tayin etmek, atamak gibi anlamlara gelen zıt anlamlı kelimelerdir. Bir çok cümlede yoğun bir şekilde tibâk sanatından yararlanılmıştır.

Sonuç

Arapça, Osmanlı Devleti'nde yalnızca Arap dilini konuşan bölgelerle sınırlı kalmamış, Anadolu ve Balkanlarda da aydınların eser verdiği ve hukuki metinlerin kaleme alındığı bir dil olmuştur. Çalışmamızda ele aldığımız şekliyle de görülebileceği gibi bu metinlerin dili incelendiğinde Arap dili ve belagatinin en ince ayrıntılarına kadar sergilendiğini görürüz. Edipler tarafından bu vakfiyelerin edebi dili vakfiyelerin ihtişamı ile örtüşerek derece de titizlikle kullanılarak bir mücevher gibi sözle işlenmektedir. Başta seciler olmak üzere pek çok edebi sanatın günümüze kadar taşındığı bu durum vakfiyelerin de vakıflar kadar değerini ortaya koymaktadır.

³⁸ Vakfiye 110.satr.

³⁹ Vakfiye 110.satr.